

Angažman Glasa Koncila za opće dobro u gospodarstvu

doc. dr. sc. Domagoj Sajter
Ekonomski fakultet u Osijeku
Gajev trg 7, 31000 Osijek
sajter@efos.hr

Sažetak

Sažimajući 50 godina postojanja i preko 2.100 izdanja (redovnih i izvanrednih), jasno je i razumljivo kako se srž pisanja u Glasu Koncila odnosio na aktualnu crkvenu stvarnost, a ne na ekonomska pitanja. No, bilo bi potpuno neistinito rezimirati kako autore Glasa Koncila nije interesiralo stanje u gospodarstvu, i kako se ekonomijom nisu bavili. Zauzimanje Glasa Koncila za opće dobro u gospodarstvu treba promatrati u kontekstu poslanja Crkve i njenog socijalnog nauka, uzimajući u obzir prevladavajuće ekonomske i društvene paradigme tijekom postojanja Glasa Koncila. U tom smislu, protekom desetljeća i mijenom socio-ekonomskog ambijenta pisanje Glasa Koncila vjerno je pratilo puls društva. Interesantno je stoga promatrati kako su neke ekonomske poteškoće gotovo konstantno aktualne, te kako se često može promatrati svježina napisa i prikladnost suvremenom trenutku, premda je od tiska prošlo i više desetljeća. Također, u mnogočemu je Glas Koncila zapravo bio i ostao glas Crkve, pa su i tekstovi u ovom časopisu često predstavljali stav institucije, a ne isključivo privatne, pojedinačne ili osobne stavove. Stoga se, osim vijesti i trenutnih aktualnosti, ondje mogu iščitavati i dogmatski pogledi Crkve na ekonomska pitanja, koji su kroz ovaj medij dobili prostor za podizanje svijesti o problemima gladi, siromaštva, nejednakosti, nezaposlenosti, ekonomskog egoizma i materijalizma, te za promociju vrijednosti rada, zajedništva dobara, solidarnosti, i pravednosti.

Ključne riječi

gospodarstvo, ekonomija, opće dobro, socijalni nauk Crkve

Uvod

Cilj i svrha ovoga rada jest prigodom pedesete obljetnice izlaženja Glasa Koncila sažeto razmotriti i iznijeti pregled djelovanja ovoga medija u području ekonomije, odnosno njegovo zalaganje za opće dobro u ekonomiji¹. Osim toga, uzevši u obzir brojnost citata i referenci, ovaj rad bi mogao poslužiti i kao svojevrsni indeks² pisanja Glasa Koncila u ekonomskom području tijekom njegovih prvih 50 godina postojanja, odnosno kao podloga za neka buduća, šira istraživanja o stavovima Crkve u Hrvatskoj u svezi ekonomskih pitanja.

¹ U ovom radu riječi *gospodarstvo* i *ekonomija* koriste se kao sinonimi.

² Preko 230 različitih brojeva Glasa Koncila citirano je u ovom radu.

Uzimajući u obzir karakter publikacije, na prvi pogled (bez dublje analize) moglo bi se zaključiti kako autori, odnosno novinari Glasa Koncila vjerojatno ne progovaraju često o ekonomskim pitanjima. Doista, oni najčešće ne iznose interne, osobne ekonomske stavove, što biva jasnije uzme li se u obzir specifično poslanje Crkve, a potom i Glasa Koncila, kao Crkvenog časopisa. No, novinari Glasa Koncila zapravo vrlo često pišu o gospodarstvu; i to na dva temeljna načina.

Prvo, progovarajući kroz druge, eksterne osobe (izvanjske u smislu da nisu zaposlenici niti suradnici Glasa Koncila) – otvarajući i pružajući im prostor u svojim novinama. Pape, biskupi, ekonomski stručnjaci, teolozi, radnici, vjernici-laici – mnogi su često progovarali o ekonomskim temama. Tiskajući njihove riječi Glas Koncila je ustvari promicao njihova mišljenja i stavove, što je od osobite važnosti jer većina njih nisu mogli dobiti prostor u niti jednom drugom mediju na ovim prostorima.

Drugi bi se fenomen mogao nazvati „progovaranje kroz vijesti“. Naime, često su se u Glasu Koncila mogle naći kritike ekonomskih programa na račun državnih vlasti, osobito onda kada to nije bilo nimalo zgodno, i kada se razina slobode govora i mišljenja reflektirala u postojanju mučilišta na Golom otoku. Prenoseći vijesti, dokumente i istupanja iz inozemstva tijekom više od polovice razdoblja svoga postojanja, Glas Koncila je često oprezno i lukavo plasirao kritike državnim vlastima. Primjerice, dajući odista velik novinski prostor ekonomsko-političkoj krizi u Poljskoj tijekom 1980-tih, iz broja u broj, iz godine u godinu, prenoseći tamošnje kritike sindikalista, radnika, vjernika i Crkvenih dužnosnika upućene poljskoj komunističkoj vlasti, zahtijevajući veće slobode, sazrijevala je i domaća atmosfera promjene i otvarao se prostor za metaforičku transformaciju; dovoljno je bilo samo zamijeniti riječi Poljska i Poljaci sa Hrvatska i Hrvati, pa da svaka vijest dobije novo, lokalno značenje. Drugi primjer – lako se bilo poistovjetiti s Filipinima na drugom kraju globusa, s kojim Hrvatska ne dijeli praktično ništa osim općeljudskih vrijednosti, kad se u vijestima broja 22/1984 objavi izjava filipinskog kardinala u kojoj on osuđuje neprocesuiranje političkih ubojstava, proziva predsjednika da vlada kao diktator dok se ekonomija raspada, korupcija širi, a ljudska prava vrijeđaju. Ili – u broju 8/1984 donosi se vijest kako je biskupska konferencija Dominikanske Republike objavila dokument u kojem se kritizira ekonomska kriza u zemlji; kaže se kako dominikanski „(...) biskupi predbacuju vladi nedostatnu sposobnost donošenja pravih odluka za ekonomiju, i osuđuju korupciju, nepoštenje i prevelik broj činovnika u vladinim uredima.“ Ovakvih primjera ima mnogo.

Dakle, publicirajući vijesti iz svijeta, crkvene dokumente, izjave i razgovore s različitim istaknutim osobama, Glas Koncila je činio posrednu promociju ideja i uvjerenja koji emaniraju iz navedenih dokumenata, osoba i vijesti. To je osobito bitno u području gospodarstva, jer Glas Koncila ne samo da nije ekonomski list, nego nema ni stalnu ekonomsku rubriku. Stoga se ekonomska načela, mišljenja i zalaganja autora Glasa Koncila prije iščitavaju iz objekata njihova pisanja (odabir i prikaz vijesti, prikaz crkvenih dokumenata, odabir sugovornika, itd.), nego iz vlastitih, autorskih tekstova.

Pojam općeg dobra

Kad se razmatra zauzimanje Glasa Koncila za opće dobro u ekonomiji, potrebno je razlučiti opseg sintagme „opće dobro“, koja može imati i uže i šire značenje, ovisno o kontekstu i potrebama korisnika.

Pravnici ovu sintagmu promatraju poprilično usko, odnosno primarno na specifična dobra u materijalnom smislu: „(...) osnovna karakteristika općih dobara je da se radi o stvarima koje nisu sposobne biti objektom nečijih stvarnih prava, a prije svega prava vlasništva“ (Jug, 2004:3). To su primjerice voda u rijekama, jezerima i moru te zrak.

Enciklopedisti su također fokusirani na materijalnu stvarnost, te definiraju opće dobro kao „dobro koje pripada svim ljudima, dijelovi prirode koji po svojim svojstvima ne mogu biti u vlasti ni jedne fizičke ili pravne osobe pojedinačno, nego su na uporabi svih (npr. atmosferski zrak, voda u rijekama, jezerima i morima te morska obala). Opće dobro ne može biti objektom prava vlasništva ni drugih stvarnih prava. U hrv. pravnom poretku, o općem dobru vodi brigu, njima upravlja i za to odgovara država (...)“³.

S druge strane, teolozi uzimaju daleko širi obujam ovog koncepta. Opće dobro je „skup onih uvjeta društvenog života koji grupama i pojedincima omogućuje da potpunije i lakše dođu do vlastitog savršenstva“⁴. „Trebalo dakle učiniti pristupačnim čovjeku sve ono što mu je potrebno da živi uistinu ljudskim životom, kao što su hrana, odjeća, pravo na slobodan izbor životnog zvanja i na osnivanje obitelji, pravo na odgoj, na rad, na dobar glas i poštovanje, na potrebnu informiranost, pravo da radi prema ispravnoj normi svoje svijesti; pravo na zaštitu sfere privatnog života te na opravdanu slobodu i na religioznom području.“⁵ Također, opće dobro „traži društveno blagostanje i razvitak same skupine. Razvitak je sažetak svih društvenih dužnosti.“⁶

U kontekstu ovoga rada pod 'općim dobrom' uzima se i podrazumijeva šira definicija, odnosno ona koja nadilazi isključivo i samo materijalnu stvarnost.

Modaliteti zauzimanja za opće dobro kroz desetljeća

Razmatrajući sveukupno pisanje Glasa Koncila jasno je kako je ovaj časopis promatrao ekonomska pitanja u društveno-političkoj cjelini. Katkad je teško razlučiti ekonomsko od političkog ili šire-društvenog zauzimanja, jer su uglavnom bili obuhvaćeni istim kontekstom; no, zauzimanje za opće dobro u pisanju Glasa Koncila velikim se dijelom odnosi na razmatranja specifičnosti ekonomskih sustava – različitih inačica socijalizma i kapitalizma, i njihovog međudnosa – sa svrhom prepoznavanja, i promoviranja pozitivnih njihovih odlika,

³ Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=45216>

⁴ II. Vatikanski Sabor, Gaudium et spes, 26.

⁵ II. Vatikanski Sabor, Gaudium et spes, 26.

⁶ Katekizam Katoličke Crkve, 1908

koje vode ka dobru svih ljudi, i isticanja negativnih karakteristika, odnosno kritiziranja svega onoga što udaljava od općeg dobra.

Tijekom čitave povijesti Glasa Koncila, promatrano s ekonomskog aspekta, postoji jedna konstanta: to je ekonomska kriza. Nema niti jednog desetljeća postojanja Glasa Koncila u kojemu se nije pisalo o trenutnoj ekonomskoj krizi. Bitno je također reći kako se izvori ekonomske krize redovito detektiraju u moralnoj krizi, te potiranju tradicionalnih vrijednosti i uvjerenja.

U ovom dijelu rada prikazan je skraćeni, sažeti prikaz ekonomskog angažmana Glasa Koncila, ne pretendirajući obuhvatiti sve modalitete izričaja. Također, na pojedinim mjestima pokušat će se povezati povijesna i suvremena ekonomska događanja. Pisanje Glasa Koncila podijeljeno je ovdje po desetljećima, prije svega radi jednostavnosti i pristupačnosti. U ovom radu više je pažnje posvećeno starijim izdanjima, jer je za novija moguće pronaći pojedine tekstove, odjeke i reagiranja na internetu, pa je time interesentima za novija izdanja olakšan put istraživanja.

1962 – 1970

Kad se promatra ekonomsko područje, u prvom razdoblju postojanja Glas Koncila se često bavio pravima radnika, vrijednošću rada, i problemima nezaposlenosti (npr. 4/1964, 5/1964, 10/1965, 11/1966). Rad se predstavlja kao izvor blagostanja, u ekonomskom, ali i *"društvenom, općevjerskom značenju"* (4/1963), i pomno se objašnjava njegovo mjesto u socijalnom nauku Crkve (npr. u 10/1965). Objavljena je peta enciklika pape Pavla VI, čiji prvi dio se odnosi na stanje u društveno-ekonomskom području, i u kojoj papa (među ostalim) osuđuje bijeg i iznošenje kapitala u inozemstvo, te također ističe vrijednost rada: *„Ako je istina da se katkada može nametnuti jedna pretjerana mistika rada, nije manje istina da je Bog rad htio i blagoslovio.“* (8/1967).

Usljed loše ekonomske situacije ekonomska emigracija postala je izrazita, i našla je svoj prostor u tisku (25/1964, 2/1968, 19/1969). Prenose se riječi nadbiskupa Franje Šepera koji na Koncilu govori o pravima ljudske slobode u smislu ekonomskih migracija, gdje tvrdi kako čovjek ima pravo tražiti ekonomski boljitak: *„Nikakav ni rasni ni kulturni motiv ne bi smio priječiti ljudima da traže sredstva svoga izdržavanja i zaštitu u krajevima koji raspolažu prikladnim mogućnostima.“* (23/1964). Ova izjava nije ništa manje aktualna danas, pedesetak godina kasnije, kada npr. brojni Afrikanci ginu u Mediteranu pokušavajući naći ekonomski boljitak u Europskoj uniji.

Često se ističe problem ekonomske nejednakosti u svijetu i potreba ravnomjernog i uravnoteženog razvoja, npr. u tekstu *"Teolozi o ekonomskoj ravnoteži"* (8/1966). Također, Glas Koncila prenosi dokumente II. Vatikanskog sabora, u kojima ukazuje na to da se dobra trebaju upotrebljavati tako da se postigne duhovni i ekonomski standard svih naroda svijeta (3/1962).

Pregled i sadržaj koncilskog dokumenta 'Gaudium et spes' objavljen je u br. 1/1966, iz kojega se može izdvojiti: *"Moderna ekonomija sve jače ulazi u sva pitanja života i stvara sve veće socijalne napetosti. Crkva želi naglasiti načela socijalne pravde i relativne jednakosti. Na prvome mjestu ističe vrijednost čovjekova rada."* Ističu se *"ekonomske i financijske napetosti svijeta, političke trzavice, blokovske i nacionalne suprotnosti, kolonijalna i rasna pitanja, problemi ishrane i nezaposlenosti."* (1/1963). Prenose se riječi pape Pavla VI, koji govori o stravičnoj i rastućoj nejednakosti: *"(...) radi se o tome da treba promijeniti čitav ekonomski i financijski sustav u svijetu. Radi se o stvarima koje ne pripadaju u našu kompetenciju, ali kojih nužnost mi želimo istaknuti."* (10/1966).

Borba protiv siromaštva i gladi, i poziv na zajedništvo dobara višestruko se promoviraju (npr. 15/1964, 24/1964, 5/1966, 18/1968, 21/1968). Ovo se može oprimjeriti naslovom *"Glad je opasniji od rata"* (20/1965), ili podnaslovom *"Trka u naoružanju nepodnosivo oštećuje siromahe"* (5/1966). I danas odjekuje papina poruka: *"Razvitak je novo ime mira"* (12/1966), kao i pismo *"Ekonomske razvitak i moralni red"*, u kojemu stoji kako je ekonomski razvitak u cilju društvenog napretka *"dužnost, zahtjev pravde"* (20/1966). *"Siromašan, ekonomski nerazvijen narod ne može biti slobodan, postaje tuđi rob i sluga. Kršćanstvo odgaja slobodne ljude."* (11/1969). Aktualan suvremenim nastojanjima i usmjerenju pape Franje I. je primjer darivanja i odricanja njegova prethodnika; papa Pavao VI. poklonio je papinsku krunu od srebra, zlata, platine, s briljantima, za prihod siromasima, o čemu je Glas Koncila izvijestio na naslovnici (23/1964). U sljedećem broju (24/1964) predstavljen je lik i djelo Majke Terezije, s naglaskom na milosrđe i predanost siromasima. U broju 5/1966 pisano je: *"Danas postoji na svijetu skandal koji na svaki način treba ukloniti: narodi koji se većim dijelom nazivaju kršćanskima, a uživaju veliko obilje dobara, a drugi narodi nemaju ni onoga što im je potrebno, pritisnuti su glađu, bolestima i svakovrsnom bijedom."*

U prikazu nacionalnog susreta Kršćanskih radničkih udruženja Italije piše se kako *"(...) treba revidirati čitav socijalno-ekonomski mehanizam i demistificirati fetiš proizvodnje kao prvotne vrednote. U tome smislu religija je od prvenstvene važnosti, jer upravo religija donosi univerzalne vrednote koje se ne mogu svesti na ekonomsku potrošnju."* (19/1967). Kritizira se materijalizam i pohlepa: *"materijalni napredak donosi opasnost da čovjek bude manje čovjek"* (22/1966), a iz ove kritike nije isključena ni sama Crkva: *"Obilje ekonomskih dobara Crkvi je često više štetno nego korisno"* – izjava je pape Pavla VI objavljena u br. 18/1966. U istom kontekstu može se izdvojiti i izjava belgijskog kardinala Cardijna: *"Povijesni je skandal da kršćanske zemlje posjeduju većinu svjetskog bogatstva."* (19/1965).

Upućen je poziv za nadnacionalnom organizacijom koja bi nadgledala ekonomsku realnost: *"Solidarnost između nacija zahtijeva progresivnu koordinaciju (...) što podrazumijeva postepeno ostvarenje jedne javne vlasti s univerzalnom kompetencijom"* (6/1966) – što je svakako vrijedno pažnje, jer je poziv podjednakog karaktera ponovno upućen i reaktualiziran krajem 2011. godine, kada je papinsko vijeće Iustitia et Pax predstavilo dokument *"Za reformu međunarodnog financijskog i monetarnog sustava iz aspekta otvorenog autoriteta s univerzalnom kompetencijom"* (46/2011).

U vrijeme bipolarnog globalnog poretka i komunističke represije Crkva nije smjela otvoreno i jednosmjerno kritizirati komunizam⁷, te je kritika često išla na dva kolosijeka, paralelno (pr)osuđujući i kapitalizam i komunizam. Pri tome su vanjski čimbenici Crkvu gurali i u jedan i u drugi tabor; svrstavajući ju kao pristašu jedne ili druge opcije, već kako je kome odgovaralo. Stoga su 1960-tih objavljena mnoga su razjašnjavanja položaja i uloge Crkve u ekonomskom sustavu: "*Crkva nema političkog ni ekonomskog programa.*" (7/1967). "*Crkva se ne vezuje ni uz koji ekonomski sistem i ni s jednim se takvim sistemom ne poistovjećuje, ali će uvijek nastojati da u svim takvim sistemima budu provedeni zahtjevi pravde i međusobne ljubavi.*" (23/1964). Prenosi se papin govor u UN-u: "*Nije naša služba, niti može biti naša nakana, ulaženje na političko ni ekonomsko polje (...) Ali možemo i moramo stalno pomagati i izgradnju građanskog mira, pomagati je moralno, a na način djelotvornog milosrđa također materijalno i stvarno.*" (20/1965). Jasno rezonira i sljedeća poruka: "*U koncilskim krugovima spominje se i to da se nijedan oblik društvenog uređenja ne može zauvijek proglasiti 'bitno negativnim'. Crkva nije vezana ni uz koji politički, ekonomski i društveni sistem i ni uz jednu posebnu kulturu, nego se jedino želi razvijati služeći svim ljudima u bilo kojem društveno-političkom poretku, pod jedinim uvjetom na taj poredak priznaje osnovna naravna prava ljudske osobe i obitelji, zahtjeve općeg dobra i slobodu Crkva da vrši svoje univerzalno vjersko poslanje.*" (23/1965). U istom kontekstu – pritisak na Crkvu da optuži komunizam i svrsta se uz kapitalizam – može se čitati: "*Neće biti posebne osude komunizma*" (23/1965). Umjesto optužbe samo jedne strane, objavljeno je: "*Ne osuđuje se posebno ekonomski sistem zasnovan na kapitalu, nego zablude i zloupotrebe koje lako iz njega proizlaze i koje se suprotstavljaju skladnom zajedničkom življenju i razvitku svakog čovjeka i čitavog čovjeka. Jednako se optužuju i oblici kolektivizacije koja tlači i ubija slobodu i dostojanstvo osobe.*" (8/1967). U naslovu jednoga članka citira se brazilski nadbiskup: "*Socijalizam nije antikrist, kapitalizam nije kršćanstvo*" (14/1969). Na istom tragu: "*Svaki ekonomski sustav mora služiti dobru čovječanstva*" (10/1967).

Crkva se zauzimala za dijalog u vrijeme blokovske podijeljenosti, koja je bila ekonomska koliko i politička, te se u više navrata piše o dijalozima vjernika i nevjernika (21/1968), osobito u prikazu međunarodnog simpozija za dijalog marksista i kršćana (11/1967). Ova je tendencija proširena kasnije, 1970-tih.

Sredinom 1960-tih detaljno se razmatra međudnos kapitalizma i socijalizma (8 i 9/1967), te se intenzivira ekonomski angažman časopisa. U okruglom stolu Glasa Koncila o enciklici pape Pavla VI objavljena je vizionarska misao koja će realizirati dvadesetak godina kasnije: "*Već se u nekim krugovima ustalilo mišljenje da komunizam uviđa svoju nemoć, da na ovaj ili onaj način odstupa od svojih principa i prihvaća kapitalistička ekonomska rješenja.*" (9/1967).

U doba kada mnogi koji žive u komunizmu (ili samoupravnom socijalizmu) idealiziraju i sanjaju kapitalizam, višekratno se može pronaći kritika izrazito materijalističkih crta kapitalizma. Npr. broj 6/1966 donosi dokument francuskih biskupa o suvremenim

⁷ Doduše, može se promatrati postupno oslobođanje izričaja tijekom 1980-tih. No, ne može se reći da je Crkva (odnosno Glas Koncila) otvoreno i jednostrano favorizirala jedan ekonomski sustav naspram drugog.

ekonomskim problemima; teme su privredni razvitak, sindikati, investicije, dobit i raspodjela dobiti, nezaposlenost, ali prije svega kritika klasičnog kapitalizma. Kritizira se utrka za materijalnim dobrima; *"Bolesni progresizam čini ljude i narode samo sredstvom za proizvodnju"* (23/1964). Glas Koncila objavljuje riječi jednog francuskog župnika: *"Ako se imovina upotrebljava za ekonomiju služenja a ne za ekonomiju profita, onda Gospodin blagoslivlje one koji mu se obraćaju."* (6/1968).

Valja spomenuti i kako je u broju 13/1965 predstavljeno i utemeljenje prve poduzetničke zone kraj Firence iz koje će se kasnije širiti ideje Ekonomije zajedništva (projekt socijalno odgovorne ekonomije nastao u Pokretu fokolara), te kako je u br. 1/1964 predstavljen lik i djelo Colina Clarka, statističara i ekonomista.

Kao kuriozitet vrijedi prenijeti i odgovor na pismo čitateljice koja se srdi na zaručnika što radi nedjeljom: *"Ima zaista takvih poslova koji se radi općeg dobra moraju i nedjeljom obavljati, kao što i domaćica mora nedjeljom spremati ručak. Ali ne bi bilo opravdano da netko cijeli tjedan normalno radi na svom radnom mjestu a nedjeljom da preuzima honoraran posao ili uopće posao koji ne mora po dužnosti obavljati. Jedino kad se radi o vrlo hitnim narudžbama, npr. u krojača, bit će dopušteno i svojevrijedno bez velike vlastite ekonomske nužde raditi blagdanom."* (4/1965). Doista, akcentuiranje vrijednosti nedjelje kao neradnoga dana nije svježja tendencija, niti suvremena novotarija Crkve (npr. 3/1970).

1970 – 1980

Godine 1970-e prožete su, među ostalim, i publiciranjem razmišljanja o odnosu i dijalozima marksista i kršćana, te odnosu Crkve i samoupravljačkog društva (15/1970, 13/1973, 2/1975, 6/1975, 4/1976, 11/1976, 15/1977, 18/1977, 23/1977). Izvješćuje se o dijalozima komunista i kršćana u Čileu, Italiji, Francuskoj (2/1975). Prenosi se izjava francuskog biskupa Matagrina: *„Marksizam se zapravo nije oslobodio filozofije ekonomskog liberalizma koji gleda na čovjeka najprije kao na proizvođača i potrošača. Najbolji dokaz tomu jest to što marksizam vjeruje da u proizvodnim odnosima nalazi temeljno otuđenje kojega bi uklanjanje oslobodilo čovjeka. Ideološki materijalizam zatvara čovjeka u puko zemaljsko obzorje. Njegov ateizam ne priznaje ono što je najbitnije u čovjeku: želju za Bogom.“* Glas Koncila biskupovu izjavu dovršava komentaron: *„Te riječi oneraspoložile su neke francuske katolike koji smatraju spojivim kršćanstvo i marksizam.“* (4/1976). U broju 11/1976 objavljuje se izjava G. Benellija, iz državnog tajništva Svete Stolice, koji u Beču izgovara: *"Posve iskreno govoreći, treba priznati da je dijalog s marksizmom veoma težak s osobama koje pristaju iz ekonomske ili socijalne ideje zasnovane na čisto materijalističkom poimanju života. Katkada se pače dijalog može činiti nemogućim."* Broj 15/1977 donosi široki prikaz francuskog biskupskog dokumenta *"Marksizam, čovjek, i kršćanska vjera"*, a u broju 18/1977 tiskan je veći članak o odnosu marksizma i kršćanstva.

U broju 23/1977 piše se kako su se talijanski komunisti odrekli ateizma, što je interesantno u kontekstu specifičnog položaja jugoslavenske državne politike, koja pokušava

sjediti na dvije stolice, koketirajući i sa zapadom i sa istokom. U tom broju, osvrćući se na potez talijanskih komunista, u komentaru Glasa Koncila stoji: *„Dok komunističko odricanje od ateizma zabrinjava kršćanske političare na Zapadu, koji u tome vide politički trik, u socijalističkim zemljama srednje i istočne Evrope ti glasovi mogu uznemiravati idejnu monolitnost vladajućeg marksizma.“*

Istodobno, marksizam je bio adekvatno adresiran, te je istaknuto kako ova misao ima brojne zablude, npr.: *„(...) svođenje cijele društvene stvarnosti na ekonomsko otuđenje, iz čega proizlazi represija intelektualaca, idolatrija države i partije; pretenzija da se socijalni program pretvori u metafiziku; nastojanje da se cijelog čovjeka zbije unutar ekonomskog ustrojstva (...)“* (1/1971).

Usporedo s publiciranjem brojnih pokušaja dijaloga marksista i kršćana, izriče se i kritika tržišne ekonomije: *„glavni se izvor sadašnje prevlasti nalazi u međunarodnom sustavu nekontrolirane tržišne ekonomije, koji općenito pogoduje jakima na štetu slabih. U takvoj situaciji Crkva mora pružiti društvu ne općenita načela, nego specifičnu akciju“* (22/1971). Objavljuje se i izjava španjolske biskupske konferencije pred tamošnje izbore: *„Kršćani trebaju otkazati suradničku podršku onim strankama i programima koji su nespojivi s vjerom, kao na primjer onima koje žele uspostaviti društveni model u kojem bi osnovna prava i slobode čovjeka bile gažene ili u kojima bi korist pojedinaca bio najvažniji pokretač napretka, a nadmetanje najviši zakon ekonomije.“* (9/1977). U sličnom tonu u Glasu Koncila može se čitati i prva enciklika pape Ivana Pavla II.: *„Čovjek ne smije postati rob stvari, rob ekonomskih sustava, rob proizvodnje, rob vlastitih proizvoda. Civilizacija isključivo materijalističkog profila osuđuje čovjeka na takvo robovanje (...)“* (7/1979).

Odista svježe i suvremenom trenutku prikladno pristaju riječi objavljene u razgovoru s H. P. Camarom, brazilskim nadbiskupom: *„Posvuda se osjeća pritisak multinacionalnih kompanija. Ta organizirana suvremena ekonomska moć, taj moderni imperijalizam, brzo sklapa savez s vojnom moći, a onda ta sprega sile iskorištava sredstva javnog priopćavanja, stručnjake, tehničare, inteligenciju. Ta sila traži zemlje i područja koji su raj za njihove investicije te obaraju vlade i institucije koje ne prihvaćaju njihove uvjete. (...) Trebao bi nam socijalizam s ljudskim licem, humani socijalizam, koji bi zaista poštovao čovjeka (...)“* (9/1977).

U ekonomskim pitanjima nije se ustručavalo i samokritički odnositi prema Crkvi: *„Crkva mora djelovati protiv nepravde uključujući tu i svoju vlastitu nepravdu, jer: prije nego će se propovijedati drugima, treba se pokazati pravednim u očima drugih“* (22/1971), te se u istom kontekstu mogu u Glasu Koncila čitati riječi pape Pavla VI: *„jao nama ako bismo bili bogati“* (6/1974). Aktualno u kontekstu suvremenih nastojanja i angažmana pape Franje I., riječima madridskog biskupa Isturiza objavljenima u broju 23/1971 naglašava se potreba razdiobe Crkvene i svjetovne vlasti, i priklanjanje Crkve siromasima, čime se pozitivno valorizira dobrovoljno siromaštvo u formi vrline skromnosti: *„Uklonimo iz naših struktura sve ono što Crkvu čini sličnom jednoj vlasti ovoga svijeta. Predstavimo se u siromaštvu i jednostavnosti i odrecimo se svojih povlastica. Crkva mora ostati neovisnom od svake političke stranke, ne zato da bi očuvala čiste ruke nego da bi nastojala oko izmirenja. Nije*

pravedno primati ekonomsku pomoć iz jednoga državnog erara sačinjenoga prihodima od vjernika i bezvjeraca. Skandalozno je što se grade raskošne crkve u bijednim četvrtima, ili kolegiji i sjemeništa neprilični Crkvi siromašnih. Crkva bi morala braniti prava čovjeka barem jednako tako snažno kako je uvijek branila svoja crkvena prava.“ Također, u broju 23/1971 može se pronaći i indirektna kritika netransparentnosti vatikanskih financija.

Izveštaj sa biskupske sinode objavljen u broju 22/1974 identificira ekonomske probleme, i fokusira se na nužnost promjena: *„Koncentracija ekonomske moći u rukama malog broja nacija i multinacionalnih grupa, strukturalna neravnoteža trgovinskih odnosa, nerazmjer u razvitku cijena po kojima industrijske i neindustrijske nacije izmjenjuju svoje proizvode, nemoć spajanja ekonomskog rasta i pravedne raspodjele unutar pojedinih nacija kao i na međunarodnom planu, nezaposlenost, diskriminacije u stvari zaposlenja, razine potrošnje sredstava - sve to zahtijeva reforme.“*

Akcentira se vrijednost rada (1/1972, 6/1975, 25/1976), primjerice fotografijom na naslovnici broja 1/1973, na kojoj se nalazi papa Pavao VI. s rudarskim šljemom među rudarima prije ponoćke.

Također, tijekom 1970-tih nastavlja se pisati o izrazitoj ekonomskoj emigraciji, i pravima emigranata (npr. 3/1970, 22/1970, 4/1971). Nisu zaboravljene ekonomske poteškoće agronomskih, ruralnih gospodarstava (5/1971, 24/1974). Višekratno se piše o misijama, i potrebi solidarnosti sa siromašnima (npr. 3/1971, 23/1971, 5/1974, 23/1979). U broju 9/1972 šire se tematizira odnos Crkve i nacionalne ekonomije. Kritizira se *„zlopوراba reklame i ekonomske propagande koja ne služi istini“* (11/1972). Opisuje se položaj Crkve u društvu (9/1972), odnosno uloga Crkve: *„Ne smije se Evanđelje svesti na isključivo socijalno-političko-ekonomsku dimenziju, ali se isto tako ne smije pasivno stajati pred novim težnjama za oslobođenjem čovjeka od nepravednih i tlačiteljskih društvenih, političkih i ekonomskih struktura.“* (21/1974).

1980 – 1990

Tijekom 1980-tih može se promatrati postupno oslobođenje izričaja i dopiranje novih vjetrova promjena. Pisanje Glasa Koncila postajalo je sve izravnije i manje suzdržano.

Spazam pritisnute Crkve, koja ne pristaje ni uz komunizam, niti uz kapitalizam, očituje se u komentaru Glasa Koncila br. 16/1980: *„Bog je objavio kao prvotnu vrijednost dostojanstvo i slobodu čovjeka pojedinca i zajednice. Bog, međutim, nije objavio nikoje konkretno ekonomsko, političko, društveno uređenje. (...) Crkva niti hoće niti zna niti smije propisivati društveno uređenje ili bilo koje konkretno političko rješenje. Kao što ne postoji objavljeno rješenje za gradnju ceste, mosta, kuće, tvornice, tako nema objavljenog rješenja za socijalne, financijske, ekonomske, političke probleme i pitanja.“* Slične misli nalaze se i u komentaru broja 9/1985: *„Crkva doista ne nudi niti nameće određeni ekonomsko-politički program, ali izlaže evanđeoska etička načela koja su mjerilo čovječnosti ili nečovječnosti svakog društvenog rješenja.“* Papa Ivan Pavao II. izričito objavljuje kako ne pristaje ni uz

jednu ekonomsku opciju; u broju 23/1982 objavljene su njegove riječi: „*Mi nemamo nikakvih ekonomskih recepata niti političkih programa koje bismo željeli predložiti. Mi posjedujemo poruku i blagu vijest koju želimo naviještati.*“ Također, nekoliko godina kasnije (8/1985) papa izjavljuje kako „*treba revidirati neke ekonomske mehanizme koji se nadahnjuju načelima divljeg kapitalizma ili pak materijalističkog kolektivism (..)*“. Iz posjete pape Latinskoj Americi prenosi se njegova izjava: „*ekonomski život ne smije biti zasnovan samo na dobitku, nego i na sudjelovanju radnika i na solidarnosti.*“ (21/1988.) U kontekstu specifičnog položaja Crkve valja spomenuti i kako (tada) kardinal Ratzinger, predstojnik Kongregacije za nauk vjere, u broju govori 49/1985 kako se na Crkvu ne može gledati kao na neku multinacionalnu kompaniju ekonomske ili političke moći. U pismu biskupske konferencije Jugoslavije (u 43/1987) navodi se kako Crkva nema ekonomski program, ali se zalaže za ekonomski napredak i ekonomsko zajedništvo.

No, nije nedostajalo ni otvorenih suprotstavljanja marksizmu, odnosno komunizmu. U komentaru broja 9/1985 Glas Koncila kritizira marksiste koristeći riječi pape Ivana XXIII., koji je „*izričito tvrdio da je klasna borba »kako bi htjeli marksisti« daleko »ne samo od kršćanske nauke nego od same ljudske naravi«.* Također, upozorava da su određeni revolucionari ponudili „*lijekove gore nego li bijaše sama bolest*“. Kritike se mogu pronaći i drugdje (5/1985, 48/1987).

Premda je socijalizam na zalasku, u više navrata identificiraju se negativne strane kapitalizma – praznina materijalizma i potrošačkog društva. U rubrici teološki podlistak, dr. Ratko Perić piše: „*Danas smo svjedoci kako su industrijalizirane zemlje omogućile većini svojih građana obilje hljeba i svih materijalnih naslada. Pa ipak ljudi se ne smatraju do kraja usrećenima i očovječenima. Dapače, takve zasićene mase osjećaju često još dublju besmislenost života (...)*“ (4/1980). Broj 2/1981 donosi intervju s E. Frommom: „*Naša potrošačka i tržišna ekonomija zasniva se na uvjerenju da se sreća može kupiti kao i sve ostalo, te ako se nešto ne može kupiti onda to ne može ni usrećiti. Da je sreća stvarno nešto posve različito, da se rađa samo u naporima pojedinaca, da dolazi iznutra i da nije plativa novcem, da je zapravo sreća »najjeftinija« stvar na zemlji - to ljudi u društvu u kojem se sve plaća još jedva razumiju. Stoga misle da najbogatiji moraju ujedno biti i najsretniji.*“ Tiskan je dio neizrečenog govora pape Ivana Pavla II. (pripremljen ali neodržan uslijed atentata), u kojemu papa „*optužuje sve veću ekonomsku nejednakost, izrabljivanje čovjeka, diskriminacije, (...) sve veću ekonomsku nesigurnost, gušenje sindikalnih prava. (...) Nitko ne može osuditi napredak i blagostanje. Svi mi mnogo dugujemo tim dvama čimbenicima. Ali kad oni postanu idoli, tada pokazuju svoje demonsko lice.*“ (11/1981).

Crkva u „najkapitalističijoj“ državi toga doba – SAD-u, također se pridružuje kritikama kapitalizma. Broj 26/1986 donosi vijest kako episkopat SAD priprema dokument o „*ekonomskoj pravednosti za sve*“, u kojemu se progovara „*o nezaposlenosti, o agrarnoj politici, o općem usmjerenju nacionalnog gospodarstva, o nezamjenjivoj ulozi obitelji, javnom i privatnom sudjelovanju u ekonomiji; i naglasuje se da je stvar demokracije tijesno povezana s ekonomskom pravednošću.*“ Iste godine na plenarnoj sjednici episkopata SAD-a biskupi iznose moralnu kritiku ekonomske politike Sjedinjenih Država (47/1986). U broju 5/1988

objavljuje se opća kritika ekonomije, jer „u svijetu nikad nije bilo toliko gladnih, siromašnih i obespravljenih kao u naše doba. (...) Posvuda raste broj nezaposlenih. Posvuda raste bijeda, često skrajnja bijeda.“ U istom broju napisano je: „Materijalna stvarnost toliko je zaokupila ljude da je prožela mentalitet i sam jezik. Razmišlja se i govori ekonomskim rječnikom, koji nije u prvom redu marksistički, nego kapitalistički, menadžerski i buržujski.“

Kroz čitavo razdoblje 1980-tih iz broja u broj mogu se čitati i prilično opsežne vijesti iz Poljske, koja se tada nalazi u turbulentnom stanju. Donosi se izjava poljskog kardinala Wyszyńskog, koji je u jednom pismu 1980. izjavio kako su korijeni krize koja tada potresa Poljsku „monopol Partije u ekonomskom životu, činjenica da su radnici lišeni slobode mišljenja i obrane svojih prava, a osobito podređenje zakonika rada ekonomskim programima. Vlasti su se brinule samo za povećanje proizvodnje, ne uzimajući u obzir fizičke i psihičke mogućnosti radnika.“ (19/1980). Objava ovakve izjave u Glasu Koncila očit je znak vremena promjena. Interesantno je ovo promatrati iz ekonomske perspektive, jer se može dobiti dojam da se domaći čitatelji kroz prizmu i primjer Poljske na neki način pripremaju za lokalne ekonomske (i općedruštvene) promjene.

Glas Koncila iznosi u broju 13/1983 konkretne prijedloge Svete Stolice za zdrav razvitak međunarodne trgovine: detaljno razmatranje međunarodnih ugovora, pitanja carine i izvoza, pomoći nerazvijenima, itd. Broj 9/1987 donosi opširnu temu: prezentaciju dokumenta koji se bavi etičkim pristupom međunarodnim dugovima. Kaže se kako prezaduženost mnogih zemalja i veliki inozemni dugovi koče normalan razvoj: „Industrijalizirane zemlje treba da priznaju i prihvate svoju veću odgovornost, premda ih ekonomska kriza često stavlja pred teške probleme nezaposlenosti; ta je odgovornost tim veća što te države hoće da imaju i političkog utjecaja na druge države. Odgovornost industrijaliziranih zemalja valja primjenjivati na području ekonomske politike, promicanjem razvitka i ujedno smanjivanjem inflacije; na području tehnike, nastojanjem oko razumne raspodjele njezinih dostignuća i nezanemarivanjem ubitačnih učinaka što ih nesmiljeno tehničko i ekonomsko natjecanje ima na slabije. Treba također uzeti u obzir i to da visoke kamate što ih plaćaju zadužene zemlje još više otežavaju njihovu tešku ekonomsku situaciju.“ Ističu se vrline suzdržanosti u zaduživanju, i solidarnost s dužničkim državama.

Stalna je zauzetost za probleme siromašnih; prenosi se govor predstavnika Svete Stolice na UN-ovoj konferenciji u Nairobiju: „ne može se nijekati važnost ekonomskih sredstava za osiguranje života dostojna ljudske osobe. Stoga se kršćanstvo, tijekom cijele svoje povijesti, nije nikad prestalo boriti protiv siromaštva i bijede (...)“ (31-32/1985). Objavljuje se pismo američkih biskupa u kojemu se zalažu za siromahe (28/1984). O Božiću 1986, za 20. Svjetski dan mira sljedeće godine papa Ivan Pavao II. najavljuje temu razvoj i solidarnost, s ciljem smanjenja siromaštva.

U kontekstu velike inflacije i ekonomske krize u br. 46/1988. objavljen je razgovor s predstojnikom ekonomata Zagrebačke nadbiskupije mons. Ladislavom Loinom, koji je istaknuo i posvjedočio vrline skromnosti, idealizma, požrtvovnosti.

Kroz četiri broja (8-11/1989) široko je izložena tema dr. Josipa Sabola „Privredni sustav kao pitanje društvene etike“, u kojemu je analiziran položaj i uloga čovjeka i Crkve u

ekonomiji, i međuodnosi marksizma, samoupravnog socijalizma, kapitalizma, i katoličkog nauka. Istaknuo je empirijski primat i uspjeh kapitalizma u komparaciji s komunizmom: „*Iskustvo je pokazalo da je slobodna konkurencija na tržištu neusporedivo efikasnija i jeftinija kontrola ljudskog egoizma od svake kontrole državne birokracije.*“

Na kraju desetljeća otvoreno se govori o prijelazu sa planske na tržišnu privredu. Tim povodom objavljen je razgovor s Draganom Lalićem, doktorom ekonomije i teologije pod naslovom „*Bez etike nema izlaska iz ekonomske krize*“ (13/1989), koji ekonomsku produktivnost promatra kao funkciju duševne higijene: „*Duševna higijena preduvjet je stvaranja inovacija i podizanja produktivnosti. Loši odnosi u braku, razočaranja u životu, loš odgoj, manjak etičkih zasada - sve to utječe na pad produktivnosti.*“ Također naglašava problem nabujale i neodgovorne administracije: „*Mi nemamo europski organiziranu administraciju s odgovornošću, nego balkansku, koja ima namjesto odgovornosti vlast te se gdje god može služi tim monopolom: kočenjem, odugovlačenjem, kompliciranjem u rješavanju tekućih pitanja, a posljedica toga je nedjelotvornost.*“ Dr. Lalić iznosi pogled na ulogu Crkve u rješavanju ekonomske krize: „*I Crkva i kršćanstvo njegovanjem moralnih zasada daju velik doprinos društvenom životu i naporima za izlazak iz ekonomske krize. Mi možemo sve dobro isplanirati, organizirati, opremiti, ali ako čovjek u svom ponašanju podbaci, opet nećemo ostvariti željeni rezultat. Čovjekov unutarnji etički stav vrlo je važna komponenta u privrednom procesu.*“

Dr. Lalić nedugo potom kroz četiri broja (25-28/1989) široko piše o „*Društvenim i ekonomskim reformama u zrcalu etike*“, odnosno o vrijednosti rada, promašenim reformama, organizaciji i proizvodnosti rada, odgovornom ulaganju, i općenito o već započetoj tranziciji iz samoupravljanja u kapitalizam.

U br. 2/1989 objavljen je razgovor s američkim ekonomskim stručnjakom hrvatskog podrijetla prof. dr. Josephom T. Bombellesom, u kojemu on ističe kako se u Jugoslaviji „*kopiraju najnegativnije strane kapitalizma, namjesto najpozitivnijih.*“ Također ističe kako „*privredni rast jest blagoslov, ali on nije svrha sam sebi. Materijalna dobra nisu rješenje svih čovjekovih potreba.*“

Pri kraju desetljeća jasno se ističu loša rješenja i odustajanje od dogovorne ekonomije, koja je proglašena polovičnim rješenjem: „*U ovim kriznim trenucima svi zajedno odveć bolno osjećamo posljedice nekih važnih jugoslavenskih polovičnih rješenja (među kojima je i takozvana dogovorna ekonomija) a da bismo se jednom dali zaslijepiti maglovitim i nejasnim idejama.*“ (46/1989).

Promovira se vrijednost ljudske slobode, iz koje proizlazi i ekonomska sloboda, i sve se otvorenije piše o ekonomskom i nacionalnom oslobođenju; Ljudevit Rupčić u rubrici teološki podlistak u broju 3/1987 govori: „*Bit kršćanske slobode nije u ekonomskom, nacionalnom, društvenom i kulturnom oslobođenju, ali je ono bezuvjetno njezina posljedica i učinak.*“

1990 – 2000

Na novogodišnjem primanju za predstavnike vjerskih zajednica u Saboru SR Hrvatske u siječnju 1990. kardinal Kuharić istaknuo je, među ostalim, da narod ima pravo na vlastiti ekonomski razvoj (4/1990). Doista, posljednje desetljeće drugog milenija označavaju duboke ekonomske promjene. Glas koncila ovdje, jednako kao i prije, ističe specifičan položaj Crkve u gospodarstvu, i zauzima se za trajne vrijednosti, neovisno o ekonomskim sustavima.

U ekonomskom smislu, početak 1990-tih označava ustrajno i redovito isticanje negativnih strana liberalnog kapitalizma, odnosno ukazivanje kako vlastiti ekonomski razvoj ne smije značiti kretanje iz jedne ekonomske krajnosti u drugu. Tako je u broju 3/1991 objavljen razgovor s teologom dr. Marijanom Valkovićem, koji je iznosio odgovore katoličkog socijalnog nauka *„na glavna pitanja preobrazbe planske ekonomije u tržišnu“*. Papa Ivan Pavao II., odnosno Crkva je tada izrazila bojazan da će se s tržišnom ekonomijom *„vratiti liberalni kapitalizam sa svim svojim lošim posljedicama“*. Dr. Valković pojašnjava: *„Što se tiče načela, katolički socijalni nauk ne predstavlja neki treći put nego upravo želi ono što je pozitivno u svim sustavima pročititi, produbiti, dati mu dublje ljudske, osobito moralne dimenzije.“* Cijeli razgovor u detalje predstavlja stavove Crkve prema kapitalizmu i socijalizmu, i usmjerava kompas ni prema prvome, ni prema drugome, nego prema moralnoj i duhovnoj dimenziji: *„Brojni današnji ekonomisti konstatiraju da se mnogi problemi današnjeg svijeta ne mogu čisto ekonomski riješiti, nego na temelju moralnih načela.“* Ovaj stav itekako je aktualan, osobito imajući u vidu suvremenu financijsku krizu iz 2008. godine, koja se umnogome temelji na nedostatku poslovnog morala. Također, Dr. Valković kroz dvanaest brojeva (48-52/1996 i 1-7/1997) piše opsežan teološki osvrt s temom *„Glad, siromaštvo i socijalna pravda“*, u kojemu se, među ostalim, zalaže da se *„Hrvatska u prvom redu vodila brigu za svoje siromašne, gospodarski i socijalno slabije građane“*.

Glas Koncila u br. 12/1991 izvještava o kongresu kršćanskih gospodarstvenika u Rimu, s kojeg se papa Ivan Pavao II. založio za *„očuvanje morala u ekonomskoj djelatnosti“*, te prenosi (među ostalim) i njegove proročke riječi u kojima tvrdi *„da se prijelaz na nove oblike tržišne ekonomije ne može obaviti, osobito u Srednjoj Europi, bez skupe rekonstrukcije cijele ekonomije, uz ljudsku cijenu koja je katkad na granici podnosivosti.“* Doista, suvremeni ekonomski indikatori u Republici Hrvatskoj (ogromni deficiti, prezaduženost, nezaposlenost, korupcija, itd.) ukazuju na upravo navedenu visoku cijenu tranzicijske rekonstrukcije.

Također se izvještava o katoličkom socijalnom tjednu u Italiji, s naslovom *„Ekonomiju treba krstiti“* (16/1991), u kojemu se opetovano ističe bojazan o tranziciji iz socijalizma u isprazni materijalizam liberalnog kapitalizma i konzumerizma: *„(...) nakon sloma mita realnog socijalizma u srednjoj i istočnoj Europi praktički materijalizam prijeti gašenjem ili barem zamračenjem velike svjetlosti zapadne civilizacije.“* Kritizira se kapitalizam *„koji danas kao tržišna ekonomija pobjeđuje, ali je s moralnog i vjerskog stajališta u krizi, jer ne zna ponuditi ljudima viših vrijednosti.“* U istom kontekstu valja čitati naslovnu stranicu broja 19/1991, koja u naslovu prenosi poruku pape Ivana Pavla II.: *„Poslije komunizma ne smije pobijediti profit“*. Ondje papa ističe kako je *„kapitalizam negativan kad hoće mjeriti sve*

vrijednosti društvenog života mjerilom ekonomije“, opisuje neke od uzroka propasti komunizma, i „strogo kritizira razularenu potrošnost“.

Mons. Želimir Puljić u br. 6/1991 identificira brojne podjele u društvu koje se *„poput more nadvijaju nad našom sutrašnjicom“*, i ističe problem ekonomske nejednakosti kao primarni: *„No najproblematičnija je podjela na razini ekonomije: između onih koji imaju i onih koji nemaju, (...) između svijeta bogatih i svijeta siromašnih (...)“*.

Kroz pet brojeva 9-13/1992 objavljen je tekst dr. Stjepana Balobana pod naslovom *„Etika i poduzetničko gospodarstvo“* u kojemu se promovira uloga morala u ekonomiji, i kao ključni pojam ističe riječ „odgovornost“. Pojašnjavaju se razlozi povećanog zanimanja za etiku u ekonomiji, pomnije i detaljnije se raščlanjuje pojam i značaj kapitalizma, te se naglašava potreba moralne preobrazbe u gospodarstvu. Kapital ne smije gospodariti nad čovjekom, i pojašnjava se kako postoje nad-ekonomske dimenzije koje valja uzimati u obzir: *„Ima poduzeća u kojima su ekonomski računi u redu, a da su u isti mah ljudi, koji čine najdragocjeniji posjed tvrtke, poniženi i povrijeđeni u svom dostojanstvu.“* (13/1992).

Ne nedostaje ni poziva na altruizam: tijekom rata ističe se potreba solidarnosti s unesrećenima (npr. 13/1992, 19/1992), izbjeglicama (48/1992), i općenito sa siromašnima (npr. 26/1992, 1/1993, 8/1993, 21/1996, 40/1996, 47/1996, 4/1997, itd.).

U broju 19/1992 ističe se kako se u novom ekonomskom poretku ne smiju zaboraviti, izostaviti, niti marginalizirati sindikati, te kako se mora voditi računa o pravima radnika. Tako je u razgovoru s prof. dr. Branimirom Lukšićem (38/1992) objavljeno: *„Potreba je u ovom postindustrijskom, postkapitalističkom, ali i postsocijalističkom društvu mijenjati kompletnu ekonomsku paradigmu, uspostaviti jednu ekološko-socijalnu tržišno orijentiranu novu ekonomsku paradigmu. (...) Čovjek ne oskudijeva samo kruhom, potrošnim dobrima nego i dokolicom, slobodnim vremenom, osmišljenošću života, ljubavlju, susretima, prijateljstvima. Standard života nije mjerljiv samo potrošnjom.“*

Zalaganje za supra-materijalne vrijednosti očituje se npr. u broju 46/1992, gdje se prenosi izjava kardinala Laghija: *„(...) valja gledati ne samo na ekonomsku vrijednost, nego valja gledati i na moralne vrijednosti, jer te su vrijednosti u osnovi svakog razvitka: vrijednost obitelji, vrijednost odgoja, vrijednost mladih.“*

Uz nacrt novog zakona o radu Glas Koncila u pet brojeva pojašnjava kršćanski nauk u pogledu vrijednosti rada i radnika (26, 29-32/1993).

Dr. Sabol kroz dva broja (41-42/1993) u feljtonu "Hrvatska na putu iz planskog u tržišno gospodarstvo" široko analizira duh kapitalizma i poziva *„da se kapitalistički privredni sustav ne uveze na naše prostore bez svakoga kritičkog razmišljanja“*.

U vijestima br. 45/1993 donosi se izjava kardinala Etchegaraya, predsjednika papinskog vijeća za pravdu i mir, na kongresu Međunarodne kršćanske unije ravnatelja poduzeća u Meksiku: *„Kad se Crkva suzdržano izrazuje o sustavu slobodne ekonomije, ona to ne čini zato što bi se bojala slobode, nego zato što se boji da tržišna ekonomija nedostatno poštuje slobodu svakoga čovjeka i svih ljudi. Govoreći zatim o solidarnosti, kardinal je pripomenuo da Ivan Pavao II. nazivlje solidarnost kršćanskom krepošću, čvrstom i stalnom odlučnošću rada za opće dobro (...)“*.

Dr. Stjepan Baloban kroz četiri broja (8, 9, 11, 12/1996) opisuje „*tjeskobe i dileme novog gospodarskog razvoja*“, odnosno detaljno piše o potrebi otvaranja rasprave o gospodarskom razvoju, etičkoj krizi u gospodarstvu, negativnim pojavama globalizacije, i brojnim drugim izazovima za kršćanske poduzetnike u tržišnom gospodarstvu.

U izvješću s rasprave o temi "Religije i pravedni ekonomski poredak" održanom u organizaciji mjesnoga hrvatskog ogranka Svjetske konferencije religija za mir i Hrvatsko-izraelskog društva naglašeno je kako „*se ekonomisti u današnje vrijeme smatraju imunim kad je u pitanju moral. Religije spram ekonomije razlikuju se u tome u kojoj mjeri u gospodarskom životu vrijedi pravilo solidarnosti, osjećaj obveze prema zajednici (...)*“ (40/1996).

Redovito se izvješćuje o aktualnim događanjima i prenose se vijesti iz Vatikana, u kojima se npr. poziva na smanjenje svjetskog duga (18/1998), ili gdje papa poziva na kršćanski pristup tržišnoj ekonomiji (20/1998). Pri uvođenju eura navodi se ova valuta može „*vrednovati kao napredak pod uvjetom da ne ostane samo tehnička, ekonomistička ili kapitalistička činjenica, već se pokaže kao sredstvo ujedinjenja naroda koje će biti otvoreno također prema ostatku svijeta.*“ (3/1999). Izvješćuje se o dokumentu papinskog vijeća za sredstva društvenog priopćivanja pod naslovom "Etika u reklamama", „*u kojem se prvi put od strane Crkve sustavno govori o različitim fenomenima korištenja promidžbeno propagandnog materijala koji treba biti stavljen i u etičke i moralne okvire*“ (10/1997). Predstavlja se ekonomija zajedništva, kao projekt socijalno odgovornog poduzetništva nastalog u Pokretu fokolara (40/1996, 17/1999).

Pred kraj 1990-tih u pisanju Glasa Koncila sve se više očituje nezadovoljstvo dosadašnjim ekonomskim učincima tranzicije. Vrlo dobar opis stava Crkve u Hrvatskoj prema ekonomiji nakon prelaska u tržišno gospodarstvo Glas Koncila donosi opet kroz vijesti o Poljskoj, gdje ispod naslova "Slobodu smo drugačije zamišljali" stoji: „*Vjernost načelima ustupila je mjesto zbrci na području vrijednosti, utilitarizmu i liberalizmu. Crkva je sa svojim biskupima i svećenicima grubo kritizirana od onih koji su joj toliko desetljeća pripadali i s njom surađivali u obrani slobode i dostojanstva čovjeka i domovine*“ (7/1998). Identificiraju se problemi tranzicije, te se kao ciljevi za hrvatsko gospodarstvo ističu „*izgradnja samouprave, razvijanje pluralizma, obnova malih i srednjih poduzeća, socijalno tržišno gospodarstvo naspram neoliberalizma*“ (5/1999, 48/1999).

Također, privatizacija se isticala kao proces koji mora voditi ka općem dobru, a koji je u Hrvatskoj imao mnogih nedostataka (npr. 6/1998, 18/1991, 13/1993, 24/1998, 25/1998, 42/1999).

2000 – 2010

Kroz dva broja (12-13/2004) dr. Željko Tanjić raščlanjivao je i kritizirao boljke kapitalizma u feljtonu pod naslovom „Kapitalizam kao religija – izazov za kršćanstvo“, u kojemu, među ostalim, upućuje i kritiku Crkvi u Hrvatskoj da se ne suprotstavlja dovoljno oštro negativnim pojavama u ekonomiji, upozoravajući „*na pomalo krivo usmjerenu*

strategiju Crkve koja kao ponekad u želji da izbjegne sučeljavanja ne dopušta da se obistini oštrina kritike odnosa između pravoga Boga i idola“ (idola u smislu kapitalističkog materijalizma, op. D. S.).

Dr. Josip Sabol u rubrici 'teološki osvrt' piše o „ideologiji ekonomizma“, gdje se zalaže *„da radno vrijeme bude ograničeno, da djeca i žene uživaju posebnu zaštitu na području ekonomije, da plaća bude barem tako visoka da jedan član obitelji može svojim radom osigurati život sebi i svojoj obitelji“ (47/2007).*

Ovo desetljeće predstavlja kontinuiranu angažmanu Glasa Koncila u domeni gospodarstva, te se mogu pronaći brojni tekstovi (ovdje predstavljen popis nije definitivni):

- u kojima se jasno kritizira korupcija u privatizaciji (npr. 9/1998, 41/2000, 40/2001, 44/2002, 3/2003, 16/2003, 4/2004, 26/2007, 3/2008, itd.),
- u kojima se upozorava na loše ekonomske posljedice globalizacije, i koji se u širem smislu bave ekonomskim pitanjima globalizacije (npr. 13/2000, 22/2000, 18/2001, 19/2008, 38/2008, itd.),
- koji se zalažu za probleme siromašnih, za zajedništvo dobara i solidarnost (npr. 118/2000, 12/2001, 44/2011, 41/2002, 2/2005, 29/2005, 39/2007, 48/2008, 36/2009, itd.),
- koji promoviraju otpis dugova (npr., 18/2000, 2/2005, 29/2005, 1/2007, itd.),
- koji se zalažu za etičnost u poduzetništvu (npr. 22/2000, 28/2005, 17/2006, 49/2006, 45/2008), i etičnost pri investicijskim odlučivanju (39/2007, itd.),
- koji promoviraju ekonomiju zajedništva (23/2000, 49/2002, 8/2005, 19/2008, 10/2009, 16/2009, itd.)
- koji ističu vrline skromnosti, suzdržanosti i štednje (44/2004, 1/2007, itd.),
- i druge.

Kraj 2000-tih godina obilježen je analizom financijske, odnosno ekonomske krize. Primjerice, mr. Krešimir Cerovac piše: *„Ekonomska se djelatnost treba razvijati prema vlastitim metodama i zakonima, ali u granicama moralnog reda tako da se ostvari Božji plan s čovjekom. Treba težiti ekonomiji zajedništva i podjele dobara bilo na svjetskom, bilo na nacionalnom planu. Pravilno vođeni ekonomski sustav može trajati dulje vremena i pod uvjetima stagnacije“,* te o imperativu izgradnje moralnog društva (48/2008). Papinska komisija 'Iustitia et pax' poziva na obnovu međunarodnog financijskog sustava: *„Financijska tržišta ne mogu funkcionirati bez povjerenja. A bez transparentnosti i pravila povjerenja ne može biti“ (49/2008).* Vatikansku izjavu prati i domaća; komisija »Iustitia et pax« Hrvatske biskupske konferencije u br. 24/2009 daje izjavu „prosvjeda i nade“, u kojoj (među ostalim) identificira korijene krize i zahtijeva povratak etike u poslovnu sferu: *„Korijeni krize leže u tržišnom fundamentalizmu koji su pristaše neoliberalne ideologije promicali u svojim zemljama i nametnuli čitavom svijetu, ali velika odgovornost počiva i na ostalim državama i njihovim politikama koje su dopustile primat privatnoga nad zajedničkim interesom, čime je potkopano izvorno značenje politike kao brige za zajedničko dobro. Sve ostalo posljedice su toga neprihvatljivog iskorjenjivanja politike iz etičkoga temelja i njezino ukorjenjivanje u*

logiku ekonomske i financijske moći.“ Sveukupno promatrano, tijekom 2009. godine gotovo da nema broja koji se na neki način nije doticao financijske i ekonomske krize.

Konačno, od br. 49/2008 počinje izlaziti Prilika, mjesečni prilog Glasa Koncila, sa stalnom ekonomskom rubrikom, u kojoj se čitateljima pružaju razrade aktualnih tema iz područja ekonomije.

Zaključak

Budući da ekonomisti imaju opću tendenciju kvantitativno promatrati i opisivati svijet oko sebe, nije zgorega učiniti kratku količinsku sintezu polustoljetnog rada Glasa Koncila. Od 1962. do 2013. izašlo je 2.127 brojeva⁸, odnosno izdanja Glasa Koncila (zasebno su pobrojana posebna, prigodna izdanja, i prilozi), i to s ukupno 50.027 stranica teksta. Podrazumijeva se i logično je da u središtu pažnje autora kroz sva ova desetljeća nije bila ekonomija, odnosno gospodarstvo, a navedeno se kvantitativno može opisati sljedećim indeksom⁹ učestalosti spomena nekih ključnih riječi:

- 408.057 puta u 2.123 izdanja se spominje riječ s korijenom '*crkv*' (bez obzira na veliko/malo početno slovo, uzimajući u obzir deklinaciju) – Crkva, crkva, crkveni, itd.,
- 145.921 puta u 2.123 izdanja se spominje riječ '*Bog*' (veliko početno slovo, bez deklinacije),
- 76.718 puta u 2.120 izdanja se spominje riječ '*Krist*' (veliko početno slovo bez deklinacije),
- 14.829 puta u 1.965 izdanja se spominje riječ s korijenom '*ekonom*' – ekonomija, ekonom, ekonomski, ekonomično, itd.,
- 9.503 puta u 1.615 izdanja se spominje riječ s korijenom '*privred*' – privreda, privredni, itd., i
- 6.915 puta u 1.301 izdanja se spominje riječ s korijenom '*gospodarstv*' – gospodarstvo, gospodarstvenik, itd.

Dakle, sasvim ugrubo promatrano, *gospodarstvo* se spominje 21 puta rjeđe nego *Bog*, i 59 puta rjeđe nego *Crkva*. Dakako, to nije nikakvo iznenađenje u publikaciji ove vrste.

No, vrlo je površno, nekorektno i nepotpuno na ovaj način, birokratsko-tehnicistički rezimirati rad Glasa Koncila; gubi se iz perspektive specifično poslanje ovoga časopisa. Zauzimanje Glasa Koncila za opće dobro u gospodarstvu treba promatrati u kontekstu poslanja Crkve i njenog socijalnog nauka, ne zaboravljajući prevladavajuće ekonomske i društvene paradigme tijekom postojanja Glasa Koncila. Konkretno se to može pokazati na primjeru misija i karitasa; ugrubo, u Glasu Koncila *karitas* se dvostruko, a *misije* četverostruko puta češće spominju nego *ekonomija*¹⁰. Doduše, iako se misionarstvo ne može

⁸ Do trenutka pisanja ovog rada.

⁹ Brojke ne treba uzimati savršeno egzaktnima zbog mogućih pogrešaka računalnog softvera prilikom skeniranja starijih izdanja. Ipak, okvirno se mogu koristiti, uz omanju toleranciju pogreške.

¹⁰ 53.201 puta se spominje riječ s korijenom '*misij*', a *karitas/caritas* se spominje 32.053 puta.

svesti samo na ekonomski nazivnik, ipak stoji kako je bitna komponenta misionarskog djelovanja ublažavanje ekonomskih problema: siromaštva, gladi, neobrazovanosti, i sl. Očito, autorima u Glasu Koncila često je važnija bila praktična, primijenjena ekonomija, od konceptualnih, teoretskih razmatranja.

Također valja uočiti kako ne postoji niti jedno izdanje, niti jedan broj koji se ne dotiče ekonomskih, odnosno gospodarskih pitanja, problema i aktualnosti. Stoga se doista s pravom može reći kako je angažman autora oko ekonomskih pitanja u sve vrijeme postojanja ove publikacije konstantan i naglašen.

Pomni istraživač će u baš svakom broju Glasa Koncila pronaći neki segment zauzimanja za opće dobro u području ekonomije: zauzimanje za solidarnost, za radnike i za vrijednost rada, za ekonomsko-socijalni razvitak, za ekonomski dijalog, za vrline milosrđa i skromnosti, za ravnomjeran i uravnotežen razvoj, za socijalno odgovorno poduzetništvo, za pluralizam ekonomskih interesa, za nezaposlene, za zajedništvo dobara, za ekonomsku pravdu i slobodu, za suzdržanost u zaduživanju, za etiku u marketingu (reklami), za promociju ekonomske važnosti nedjelje i blagdana, za misionarsko djelovanje i karitas, i druge. Neće mu promaći borba protiv siromaštva, protiv nejednakosti, nepravdi, gladi i bijede, a niti oštre kritike ekonomskog egoizma, pohlepe, komunizma, kapitalizma i tržišne ekonomije, materijalizma (u Crkvi i van nje), korupcije i loših ekonomskih mjera. Pronaći će konkretne prijedloge za razvoj ekonomije, tekstove o poslovnoj etici, o problemima agronomije i ruralnog gospodarstva, o potrebi humanizacije ekonomije, o ekonomskoj emigraciji, o dijalozima vjernika i nevjernika u području ekonomije, o promociji dostojanstva žena u ekonomiji, o ekonomskoj edukaciji, o ekonomskoj slobodi kao posljedicu kršćanske slobode, kao i razgovore s istaknutim ekonomistima. Sve u svemu, doista iznenađujuće voluminozan opseg građe ekonomske tematike u jednom Crkvenom časopisu.

Bibliografija

Arhiv izdanja Glasa Koncila (1962-2013).

Grupa autora, (2013). Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/>

Grupa autora, (1965). II. Vatikanski Sabor, Gaudium et spes

Grupa autora, (1994). Katekizam Katoličke Crkve, Hrvatska biskupska konferencija, Glas Koncila, Zagreb

Jug, J. (2004). Pravni status općih dobara. Nekretnine u pravnom prometu, Inženjerski biro d.d., http://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/JugJ_Pravni-status-opcih-dobara_2004-12.pdf

Fenomen Glasa Koncila 1963.-2013.
Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem

Pozivnica

ZAGREB – Nadbiskupijski pastoralni institut, Kaptol 29a
ponedjeljak 25. studenoga 2013.

*Dobro došli na Znanstveni skup
s međunarodnim sudjelovanjem*

»Fenomen Glasa Koncila 1963.-2013.«

*povodom 50. obljetnice djelovanja
katoličkih novina Glas Koncila.*

Program

9.00 Otvaranje

• **Pozdravna riječ**

Mons. Ivan Miklenić, glavni urednik i v. d. ravnatelja Glasa Koncila

• **Otvaranje skupa**

Kardinal Josip Bozanić,
zagrebački nadbiskup i metropolit

• **Plenarno predavanje**

Uloga katoličkog tjednika u Crkvi: danas i sutra

Mons. Giuseppe Scotti, tajnik Papinskoga vijeća za sredstva društvene komunikacije

10.30 Prva sesija:
Teološki doprinosi Glasa Koncila
crkvenom životu

Moderiraju: doc. dr. sc. Marko Alerić, prof. dr. sc. Danijel Labaš i dr. sc. Suzana Vrhovski Peran

- **Povijesno-teološki okvir rađanja Glasa Koncila**
O. Ljudevit Maračić, prof.
- **Glas Koncila u službi naviještanja Božje riječi i liturgijske obnove**
Prof. dr. sc. Zvonko Pažin
- **Glas Koncila 50 godina u službi pastoralna na hrvatskom govornom području**
Prof. dr. sc. Pero Aračić i dr. sc. Veronika Reljac
- **Glas Koncila u službi prenošenja i tumačenja (dogmatskih) konstitucija Drugoga vatikanskog sabora**
Prof. dr. sc. Ivan Karlić i dr. sc. s. Valerija Kovač
- **Glas Koncila u službi ekumenizma**
Prof. dr. sc. Niko Ikić
- **Družina i Glas Koncila u službi naviještanja u Crkvi u Sloveniji**
Mr. sc. Franci Petrič
- **Rasprava i stanka**

12.15 Druga sesija:
Doprinos Glasa Koncila medijskoj kulturi

Moderiraju: prof. dr. sc. Niko Ikić,
prof. dr. sc. Ivan Karlić i dr. sc. Veronika Reljac

- **Jezik i stil Glasa Koncila**
Doc. dr. sc. Marko Alerić
- **Novinarske vrste u Glasu Koncila i njihova argumentacija**
Doc. dr. sc. Jelena Jurišić i Branimir Stanić, prof.
- **Grafički izgled Glasa Koncila - slog, fotografija, digitalizacija**
Doc. Damir Bralić
- **Glavni urednici Glasa Koncila i njihove koncepcije**
Anto Mikić, prof.
- **Glas Koncila o medijima, mediji o Glasu Koncila**
Doc. dr. sc. Igor Kanižaj i dr. sc. Suzana Vrhovski Peran
- **Komentari Glasa Koncila: između oštrice mača i milovanja pera**
Prof. dr. sc. Danijel Labaš i Ivan Uldrijan, prof.
- **Rasprava i odmor**

15.45 Treća sesija:
Društveni i politički značaj Glasa Koncila

Moderiraju: dr. sc. Irena Sever, dr. sc. Ivica Šola
i Anian Christoph Wimmer, prof.

- **Glas Koncila: zašto je dozvoljen i zašto je zabranjivan?**
Dr. sc. Miroslav Akmadža
- **Domovinski rat u izvješćima Glasa Koncila - kronika ratnih razaranja širom Hrvatske**
Julija Barunčić Pletikosić, prof.
- **Glas Koncila i problematika žrtava Drugoga svjetskog rata i poraća**
Dr. sc. Mario Kevo
- **Najava promjene: politički, ideološki i vjerski sukobi na stranicama Glasa Koncila 1980.-1990.**
Dr. sc. Ivica Miškulin
- **Odnos Glasa Koncila prema pravoslavlju i posebice prema Srpskoj pravoslavnoj Crkvi**
Goran Mladineo, prof.
- **Počeci Glasa Koncila na Kaptolu 9 - lik i djelo fra Zorislava Lajoča**
Prof. dr. sc. o. Emanuel Hoško
- **Angažman Glasa Koncila za opće dobro u gospodarstvu**
Doc. dr. sc. Domagoj Sajter
- **Angažman Glasa Koncila za opće dobro u socijali**
Doc. dr. sc. Zdenko Babić
- **Doprinos Glasa Koncila hrvatskoj književnosti**
Dr. sc. Tanja Baran
- **Doprinos Glasa Koncila hrvatskoj kulturi**
Tomislav Šovagović, prof.
- **Rasprava i stanka**

18.15 Četvrta sesija:
Novi izazovi

Moderiraju: doc. dr. sc. Zdenko Babić,
dr. sc. Tanja Baran i doc. dr. sc. Domagoj Sajter

- **Glas Koncila i novi mediji (internet, društvene mreže)**
Dr. sc. Krunoslav Novak i dr. sc. Irena Sever
- **Perspektive daljnjega razvoja (katoličkog) tiska: neki globalni pokazatelji**
Anian Christoph Wimmer, prof.
- **Glas Koncila kao graditelj nove kulture u Hrvatskoj**
Dr. sc. Ivica Šola
- **Rasprava**

19.00 Završetak znanstvenoga skupa
Zahvala

Doc. dr. sc. Igor Kanižaj, predsjednik Programskog odbora